

Summaria Europensia 3/2009

Euroopa Liidu välistegevus, mis Lissaboni lepinguga ühtseks koondatakse, on mahukas valdkond. Käesolevas Summaria Europensia numbris antakse ülevaade Euroopa Liidu ühisest välis- ja julgeolekupoliitikast enne ja pärast Lissaboni lepingu jõustumist 1. detsembril 2009. aastal.

*Koostanud Margit Parts
Ettepanekud ja tagasiside margit.parts@nlib.ee*

SISUKORD

Sissejuhatus.....	2
1. ÜVJP õiguslik alus.....	2
1.1 Euroopa Liidu eriesindajad.....	3
1.2 Välispoliitika kujundamine ja elluviimine.....	3
1.3. Õigusaktide tüpoloogia.....	4
2. Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika.....	4
2.1 Euroopa sõjaliste võimete arendamine.....	5
Refereering.....	6
Raamatuviiteid.....	10
Artikleid teadusajakirjades.....	17
Artikleid Eesti väljaannetes.....	22
Valik dokumente ja viiteid Euroopa Liidu Nõukogu leheküljel.....	33

Sissejuhatus

Euroopa Liidu välissuhtlus ja julgeolekuvahendid koosnevad mitmest erineva integreerituse tasemega valdkonnast:

- väliskaubandus;
- naabruspoliitika;
- arengukoostöö;
- ühine välis- ja julgeolekupoliitika;
- osalemine rahvusvahelistes organisatsioonides ja suhetes kolmandate riikidega;
- ühine kaitsepoliitika;
- kriisireguleerimine ja konfliktiennetus.

Järgnevalt vaadeldakse lähemalt Euroopa Liidu ühist välis- ja julgeolekupoliitikat (ÜVJP, inglise k *Common Foreign and Security Policy*), mida kuni Lissaboni lepingu jõustumiseni tunti Euroopa Liidu teise sambana.

1. ÜVJP õiguslik alus

ÜVJP juured ulatuvad 1970. aastatesse, kuid ametlikuks poliitikavaldkonnaks sai see 1992. aastal allkirjastatud Maastrichti lepinguga, mis jõustus 1993. aastal. Valdconda tugevdati 1997. aastal allkirjastatud Amsterdami lepinguga, mis jõustus 1999. aastal. Amsterdami lepinguga loodi ÜVJP operatiivharu, Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika (EJKP). ÜVJPd puudutavaid sätteid täiendati veel 2001. aasta Nizza lepinguga, mis jõustus 2003. aastal.

Euroopa Liidu leping näeb ette, et ÜVJP eesmärgid on kaitsta liidu ühiseid väärtusi, põhihuve, sõltumatust ning terviklikkust; tugevdada igal viisil liidu julgeolekut; säilitada rahu ja tugevdada rahvusvahelist julgeolekut; edendada rahvusvahelist koostööd; arendada ja tugevdada demokraatiat ja õigusriigi põhimõtteid ning inimõiguste ja põhivabaduste austamist.

Amsterdami lepingust saadik on nõukogu roll püsivalt suurenenud. Selle lepinguga loodi „tugeva poliitilise profiiliga isikule” ühise välis- ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja koht, et anda ÜVJPlle diplomaatilist kaalu ja järjepidevust. See ametikoht oli kuni Lissaboni lepingu jõustumiseni kombineeritud nõukogu peasekretäri omaga ning aastatel 1999-2009 töötas nimetatud kohal Javier Solana. Alates 1. detsembrist 2009 on liidu välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja Catherine Ashton, nõukogu peasekretär perioodil detsember 2009 kuni juuni 2011 on Pierre de Boissieu.

Lepingu kohaselt on kõrge esindaja roll abistada eesistujariiki poliitika kujundamisel. Ta esindab ka nõukogu poliitilistes dialoogides kolmandate riikidega ning juhatab Euroopa Kaitseagentuuri. Kõrget esindajat toetab hulk Euroopa Liidu eriesindajaid, kelle nimetab kõrge esindaja soovitusel ametisse nõukogu ning kes vastutavad liidu välispoliitika eesmärkide väljatöötamise ja nende elluviimisele kaasaaitamise eest kogu maailmas. Kõrge esindaja on nimetanud ka mitu isiklikku esindajat, kes tegelevad konkreetsete küsimustega nagu massihävitusrelvade leviku tõkestamine, inimõigused ja parlamentaarsed küsimused.

1.1 Euroopa Liidu eriesindajad

Amsterdami lepinguga loodi hulk struktuure kõrge esindaja töö toetamiseks. Nõukogu peasekretariaadis asuvas poliitika planeerimise ja varajase hoiatamise üksuses töötavad liikmesriikide diplomaadid ning eksperdid nõukogust ja komisjonist. Üksus jälgib rahvusvahelise olukorra arengut, hoiatab kõrget esindajat ja nõukogu tõenäoliselt puhkeda võivate kriiside eest ning analüüsib nende võimalikke tagajärgi liidule ja liidu võimalikke tegevussuuniseid, võimaldades liidul seeläbi kiiremalt ja tõhusamalt tegutseda. Euroopa Liidu eriesindajate personaalia asub aadressil <http://consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=1522&lang=ET>

Nizza lepinguga asutati alaline poliitika- ja julgeolekukomitee, mis koosneb liikmesriikide saadikutasemega esindajatest. Poliitika- ja julgeolekukomitee jälgib ÜVJP ja EJKPga hõlmatud valdkondades rahvusvahelist olukorda ning annab oma panuse poliitika kujundamisse. Poliitika- ja julgeolekukomitee peab koosoleku vähemalt kaks korda nädalas ning teostab nõukogu alluvuses kriisiohje operatsioonide poliitilist kontrolli ja strateegilist juhtimist.

1.2 Välispoliitika kujundamine ja elluviimine

ÜVJPd juhitakse valitsustevahelise mudeli järgi, mis tähendab, et otsustusõigus kuulub liikmesriikide valitsusi esindavatele institutsioonidele nagu Euroopa Ülemkogu ja Euroopa Liidu Nõukogu. Euroopa Ülemkogu tuleb reeglina kokku neli korda aastas. Euroopa Komisjonil ei ole täidesaatvat pädevust, Euroopa Parlamendi roll on konsulteeriv.

Liitu esindab ÜVJP küsimustes ja liidu seisukohta väljendab rahvusvahelistes organisatsioonides ja rahvusvahelistel konverentsidel iga poole aasta tagant vahetuv nõukogu eesistujariik. Nõukogu eesistujat abistab kõrge esindaja, kes aitab kaasa Euroopa poliitika otsuste väljatöötamisele, ettevalmistamisele ja elluviimisele. Eesistujariik, kõrge esindaja ja Euroopa Komisjoni president peavad tippkohtumisi ELi partnerriikide ja -regioonidega.

Nõukogu tuleb üldasjade ja välissuhete koosseisus ehk välisministrite tasemel kokku kord kuus, et arutada asjaomaseid välissuhete küsimusi ja institutsioonilisi probleeme. Üldasjade ja välissuhete nõukogu töötab Euroopa Ülemkogu poolt kindlaksmääratud suuniste alusel välja ja viib ellu ELi ühist välis- ja julgeolekupoliitikat. Poliitika töötatakse välja konsensuse alusel ja probleeme kollektiivselt lahendades. Nõukogu

ametlikud seisukohad avaldatakse nõukogu „järel dustena” või „aval dustena”. Ka eesistujariik ja kõrge esindaja teevad avaldusi. ELi kaitseministrid on korrapäraselt

kohtunud 1990. aastate lõpust saadik. Kuigi ametlik kaitsenõukogu kui selline puudub, toimub iga eesistumisperioodi jooksul vähemalt üks mitteametlik kaitseministrite kohtumine. Kaitseministrid osalevad ka välissuhete nõukogu ühel istungil, mis pühendatakse poliitilis-sõjalistele küsimustele.

Nõukogu töö tervikuna valmistab ette alaliste esindajate komitee (COREPER). ÜVJPga tegelevad töörühmad koosnevad ELi liikmesriikide ja komisjoni ekspertidest ning kogunevad nii geograafilise (näiteks Lähis-Ida ja Balkani poolsaar) kui ka temaatilise (näiteks inimõigused, ÜRO ja terrorismivastane võitlus) jaotuse alusel. Töörühmad valmistavad ette poliitika- ja julgeolekukomitee ning COREPERi koosolekud. Nad analüüsivad ühiselt kolmandate riikide olukorda ja mitmepoolseid küsimusi ning valmistavad ette võimalikke ühiseid seisukohti. Nad koostavad ettepanekuid ÜVJP rakendamist käsitlevate ettepanekute kohta ning esitavad need heakskiitmiseks poliitika- ja julgeolekukomiteele ja seejärel nõukogule. Nad koostavad samuti soovitusi poliitika- ja julgeolekukomiteele ÜVJP valdkonda kuuluvate tulevaste algatuste kohta.

1.3. Õigusaktide tüpoloogia

Euroopa Liidu ühise välis- ja julgeolekupoliitika ning kaitsepoliitika valdkonna õigusaktid erinevad mõnevõrra teiste poliitikavaldkondade õigusaktidest. Laihaardelist välispoliitilist kava, mis võetakse vastu Euroopa Ülemkogul, nimetatakse **ühisstrateegiaks**. Ühisstrateegia võetakse vastu Euroopa Ülemkogul ühehäälselt ning on seega liikmesriikidele siduv. **Ühise seisukohaga** on tegemist juhul, kui nõukogu võtab vastu Euroopa Liidu liikmesriikide ühise seisukoha mingi riigi, regiooni või rahvusvahelise probleemi kohta. **Ühismeetme** võtab Euroopa Liidu Nõukogu vastu lahendamaks olukordi regionaalsetes konfliktikolletes kas rahu sobitamise-, rahuvalve- või politseioperatsiooniga. Nõukogu **otsused** on liikmesriikidele siduvad, need võetakse vastu Euroopa Liidu Nõukogus ühehäälselt ning igal riigil on hääletamisel vetoõigus. Mittehääletanud riik ei pea otsust täitma, küll aga aktsepteerima. Euroopa Liit võib ÜVJP ja EJKP raames sõlmida **rahvusvahelisi lepinguid**, kusjuures läbirääkimistega tegeleb eesistujariik. Liidu vaateid rahvusvahelisel areenil tutvustatakse **deklaratsioonidega**, mille võtab vastu jooksvalt kas Euroopa Liidu Nõukogu või eesistujariik vastavalt olukorrale.

2. Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika

Amsterdami lepingus sätestati ühise kaitsepoliitika väljaarendamine. 1999. aasta Kölni Ülemkogul loodi ÜVJP raames Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika (EJKP). EJKP (inglise k *European Security and Defence Policy*, ESDP), mis on ÜVJP üks vahenditest. EJKP eesmärgiks on parandada liidu iseseisvat suutlikkust konfliktide ennetamisel ja kriisiohjamisel. EJKP eesmärke täidetakse nii tsiviil- kui sõjaliste vahenditega, poliitika ei tähenda Euroopa Liidu ühise armee loomist, operatsioonides osalemine on vabatahtlik.

Euroopa Liidu konfliktide ennetamine ja kriisiohje toimub Petersbergi ülesannete raames, milleks on humanitaar- ja päästeoperatsioonid, rahuvalveoperatsioonid, kriiside ennetamine ja tõkestamine. Petersbergi ülesanded kiideti heaks 1992. aastal Bonni lähedal asuvas hotellis Petersberg aset leidnud ning sel ajal veel ELst eraldiseisva ühenduse WEU (*Western European Union*) kohtumisel.

2000. aasta märtsis alustasid tegevust Euroopa Liidu sõjalised ja poliitilised struktuurid, mille ülesandeks on EJKP edasiarendamine ning poliitilise kontrolli ja strateegilise juhtimise teostamine liidu juhitavates operatsioonides. Nendeks on poliitika- ja julgeolekukomitee (PSC), sõjaline komitee (EUMC) ning sõjaline staap (EUMS).

2.1 Euroopa sõjaliste võimete arendamine

Euroopa iseseisvate sõjaliste võimete arendamise alguspunktiks loetakse 1999. aastal Helsingis toimunud Euroopa Ülemkogu. Ülemkogul kiideti heaks Euroopa Liidu sõjaline peaeesmärk, mille kohaselt pidi EL aastaks 2003 olema võimeline lähetama 60 päeva jooksul kriisipiirkonda kuni 60 tuhat inimest ning tagama missiooni toimimise vähemalt ühe aasta vältel.

Tänase EL sõjaliste võimete arendamise aluseks on Euroopa julgeolekustrateegia (*A Secure Europe in a Better World*), mis seab Euroopa ohuraamistiku keskmesse terrorismi, massihävitusrelvade leviku, ebaõnnestunud riigid ning rahvusvahelise kuritegevuse. Tagamaks, et nimetatud ohud Euroopa julgeolekuruumi ei kõigutaks, keskendub EL oma sõjaliste võimete arendamisel peamiselt stabiilsuse tagamisele lähiregioonides ning rahvusvahelise julgeoleku ja korra säilitamisele kaugemal. Peaeesmärk 2010 (*Headline Goal 2010*) on mehhanism, mille raames käib selleks vajalike vägede olemasolu ning tegutsemisvalmiduse tagamine. Samuti erinevate poliitiliste ja sõjaliste struktuuride koostegutsemisvõime loomine.

EL sõjaline peaeesmärk on tihedalt seotud EL kiirreageerimisüksuste ehk EL lahingugruppide loomisega. EL lahingugrupid on umbes 1500-mehelised kiirreageerimisüksused, mis peavad olema suutelised reageerima 15 päeva jooksul. Lahingugruppide kontseptsioon kinnitati 2004. aasta suvel ning selle alusel ollakse alates 2007. aasta algusest valmis läbi viima kahte samaaegset operatsiooni. Lahingugrupid tegutsevad eelkõige ÜRO palvel ning on võimelised täitma Petersbergi ülesandeid kogu maailmas.

Ülevaate Euroopa Liidu operatsioonidest leiate aadressil

<http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=268&lang=ET>

Allikad: Euroopa Liidu Nõukogu ja Kaitseministeeriumi kodulehekül

Refereering

LISSABONI LEPING NING VÄLIS-, JULGEOLEKU- JA KAITSEPOLIITIKA

Whitman, Richard ; Juncos, Ana.

The Lisbon Treaty and the foreign, security and defence policy: reforms, implementation and the consequences of (non-)ratification.
European Foreign Affairs Review. Vol. 14 (2009), nr. 1, lk. 25-46.

Artiklis vaadeldakse, milliseid muutusi toob kaasa Lissaboni leping ühisele välis- ja julgeolekupoliitikale (ÜVJP). Tutvustatakse muudatusi, analüüsitakse nendest tulenevaid probleeme ning arutletakse teemal, milline mõju on Lissaboni lepingul ühisele välis- ja julgeolekupoliitikale üldse, seda lepingu kas täielikul või osalisel jõustumisel.

Oma viieteistaastase olemasolu ajal on ÜVJPD süüdistatud ebaefektiivsuses, mistõttu on Maastrichti lepinguga juurutatud poliitikat muudetud nii Amsterdami kui Nizza lepingutega. Lissaboni leping jätkab muudatuste tegemist selles valdkonnas: leping muudab ÜVJP otsuste tegemist ning nende rakendamist. Lepingust tulenevad muudatused võib jaotada laias laastus kaheks: 1) ÜVJPD puudutavad muutused EL poliitikate struktuuris; 2) muutused, mis mõjutavad ÜVJP otsuste tegemist ja nende rakendamist.

Lissaboni leping on Euroopa Ühenduste asutamislepingu (ümber nimetatud Euroopa Liidu toimimise lepinguks) ja Euroopa Liidu lepingusse tehtavate muudatuste kogum, mille 62-st muudatusest 25 puudutavad just ÜVJPD. Olulisemaks muutuseks on hetkel eraldi seisvate ÜVJP ning kaitse- ja julgeolekupoliitika (ESDP) ja välissuhete koondamine liidu ühtse välistegevusena. Aluslepingute seisukohast tähendab see, et Euroopa Liidu lepingu V jaotis asendatakse kahe uue peatükiga. Esimene, täiesti uus peatükk määratleb liidu välistegevuse üldsätted. Selle uue osa pealkiri on Euroopa Liidu välistegevus, millesse on koondatud ka varasema Euroopa Ühenduse asutamislepingu sätted (ühine kaubanduspoliitika, koostöö kolmandate riikidega ja humanitaarabi, piiravad meetmed, rahvusvahelised lepingud, liidu suhted rahvusvaheliste organisatsioonide ja kolmandate riikidega ning liidu delegatsioonid ja solidaarsusklausel).

Teises uues peatükis kehtestatakse erisätted ÜVJP kohta, mis omakorda jaguneb ühissäteteks ja säteteks ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika kohta. Välistegevuse jaotumine üld- ja erisäteteks võimaldab ühisel välis- ja julgeolekupoliitikal lepingus esile tõusta.

Teine muudatuste kogum, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut, puudutab otsuste tegemist ja ÜVJP rakendamist. Kuigi Lissaboni leping toob selles osas kaasa muutusi, jääb ÜVJP otsuste tegemise kord valdavalt samaks. Muudatused puudutavad EL institutsioonide osa ÜVJPs. Euroopa Komisjoni vastustusalas jääb ÜVJP oluliseks sambaks, ent Euroopa Liidu Kohtu pädevusse ei kuulu ÜVJPga seotud sätted ega nende

alusel vastuvõetud õigusaktid. Uus artikkel kutsub üles liikmesriike välis- ja julgeolekuküsimustes tegema koostööd diplomaatiliste esinduste kaudu nii rahvusvahelistes organisatsioonides kui ka kolmandates riikides. Suurenevad liikmesriikide kohustused konsulteerida Euroopa Ülemkodus või EL Nõukodus teiste liikmesriikidega küsimustes, mis puudutavad EL huve. Kui EL on võtnud seisukohta ÜRO Julgeolekunõukogu päevakorda kuuluvas küsimuses, taotlevad liikmesriigid, kes on julgeolekunõukogu liikmed, et EL välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja kutsutaks esitama EL seisukohta. ÜVJP alased otsused teevad Euroopa Ülemkogu ja EL Nõukogu ka pärast Lissaboni lepingu jõustumist ühehäälselt, välja arvatud lepingus sätestatud juhtudel.

Uueks valdkonnaks, kus EL Nõukogu teeb otsuse kvalifitseeritud häälteenamusega, on olukord, kui ta võtab vastu liidu meedet või seisukohta määratleva otsuse ettepaneku põhjal, mille liidu välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja on esitanud Euroopa Ülemkogu taotlusel, mis tuleneb ülemkogu või kõrge esindaja enda algatusest.

Oluliselt ei muutu ÜVJP hierarhia eesotsas Euroopa Ülemkoguga laiemate eesmärkide seadmisel. Otsuste rakendamise suurimaks muutuseks on kõrge esindaja rolli suurenemine.

Lissaboni lepingu kõige olulisemad muudatused seoses välis- ja julgeolekupoliitiliste otsuste tegemisel on seotud kõrge esindaja ülesannete muutumisega. Euroopa Liidu välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja, kes on Euroopa Komisjoni üks asepresidentidest, nimetatakse ametisse Euroopa Ülemkogul sarnaselt Euroopa Komisjoniga viieks aastaks ning kelle peab heaks kiitma Euroopa Parlament. Komisjoni president, liidu välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja ning teised komisjoni liikmed kiidetakse Euroopa Parlamendis heaks ühtse nimekirjana. Uus artikkel paneb selgelt paika kõrge esindaja ja uue välisasjade nõukogu vahel jaotuva vastutuse ja mõjujõu. Kõrge esindaja võtab vastutuse eriesindajate esitamise ja juhtimise eest, välis- ja julgeolekupoliitika komitee tegevuse eest ning asendab (ülemkogu) presidenti konsulteerides ja informeerides Euroopa Parlamenti ÜVJP peamisi aspekte puudutavas.

Üks Lissaboni lepingu pilkupüüdev uuendus on seotud Euroopa välissteenistuse ellukutsumisega. Liidu välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrget esindajat abistab tema töös Euroopa välissteenistus. See teenistus on ellukutsustud koostöös liikmesriikide diplomaatiliste teenistustega ja koosneb EL Nõukogu peasekretariaadi ja Euroopa Komisjoni ametnikest ning liikmesriikide diplomaatilistesse teenistustesse lähetatud töötajatest. Selle välissteenistuse töökorraldus ja toimimine on paika pandud EL Nõukogu otsusega. Nõukogu teeb otsuse kõrge esindaja ettepaneku põhjal pärast konsulteerimist Euroopa Parlamendiga ning Euroopa Komisjonilt nõusoleku saamist.

Euroopa Komisjoni delegatsioonid kolmandates riikides ja rahvusvahelistes organisatsioonides on ümbernimetatud Liidu delegatsioonideks. Liidu delegatsioonid alluvad kõrgele esindajale, kuid ei ole osa Euroopa välissteenistusest. Samas tegutsevad Liidu delegatsioonid tihedas koostöös liikmesriikide diplomaatiliste- ja

konsulaaresindustega.

Tähtis muutus on ka ÜVJP finantseerimisega seotud korras. Seniajani on kõik kulutused kaetud liidu eelarvest. Lissaboni lepinguga lisatakse artiklile 25 lõige 3, mis sätestab, et nõukogu otsusega määratakse kindlaks erimenetlused, mis tagavad liidu eelarvevahendite kiire eraldamise ÜVJP raames tehtavate kiireloomuliste algatuste ning eelkõige missioone ettevalmistava tegevuse rahastamiseks. Missioone ettevalmistava tegevuse kulud, mida ei arvata liidu eelarvesse, rahastatakse liikmesriikide sissemaksetega loodud käivitusfondist. Nõukogu võtab kõrge esindaja ettepaneku põhjal kvalifitseeritud häälteenamusega vastu otsused, millega määratakse kindlaks käivitusfondi loomise ja rahastamise kord, eelkõige fondile eraldatavad summad, käivitusfondi haldamise kord ja finantskontrolli teostamise kord.

Siiani on vaatluse all olnud hulk muutusi ÜVJP alal, ent pole räägitud sõnagi, mida toob kaasa Lissaboni leping kaitse- ja julgeolekupoliitika valdkonnas. See sisaldab endas ELi kui juriidilise isiku seadmist, senini oli juriidiline isik Euroopa Ühendus. Uus kord lubab ELil sõlmida rahvusvahelisi kokkuleppeid ja ühineda rahvusvaheliste konventsioonidega. EL võib saada ka rahvusvaheliste organisatsioonide liikmeks. Kõrge esindaja on võtmeisik liikmesriikide välispoliitilistes küsimustes rahvusvahelistes organisatsioonides ja konverentsidel, kaasaarvatud ÜRO Julgeoleku nõukogus.

Ühist kaitse- ja julgeoleku poliitikat puudutavad lepingu artiklid 27-31 toovad selgelt esile viis peamist muutust: Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika eesmärkide ning ambitsioonide laienemine, Petersbergi ülesannete rea suurendamine, Euroopa Kaitseagentuuri tugevdamine, alalise struktureeritud koostöö (*permanent structured cooperation*) ja võimeliste ning teotahteliste koalitsioonide kehtestamise-loomise tingimused.

Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika eesmärkide ning ambitsioonide laienemine tuleb esile Lissaboni lepingu teises peatükis, mille teine jagu on pühendatud ühisele julgeoleku- ja kaitsepoliitikale ning mis sätestab liikmesriikidele kohustuse anda ÜJKP rakendamiseks liidu käsutusse oma tsiviil- ja sõjalised võimed, et aidata kaasa nõukogu kehtestatud eesmärkide saavutamisele. Samuti on märkimisväärne, et liikmesriikidele pannakse kohustus oma sõjalisi võimeid järk-järgult täiustada.

Euroopa Kaitseagentuuri tutvustatakse formaalselt lepingu artiklis 27, artiklis 30 esitatakse agentuuri eesmärgid ja ambitsioonid detailsemalt. Euroopa Kaitseagentuuri töös võivad osaleda kõik liikmesriigid, kes selleks soovi avaldavad; liikmesriikide jaotatus alarühmadesse peab silmas võimalikes tuleviku ühisprojektides osalemist. Nõukogu võtab kvalifitseeritud häälteenamusega vastu otsuse, milles määratakse kindlaks agentuuri põhikiri, asukoht ja töökord. Selles otsuses arvestatakse tegelikku osalemist agentuuri tegevuses. Agentuuri raames luuakse asjakohased rühmad, kuhu kuuluvad ühisprojektides koostööd tegevad liikmesriigid. Vajaduse korral täidab agentuur oma ülesandeid koostöös komisjoniga.

Artiklid 27 ja 30 näevad ette liikmesriikide alalise struktureeritud koostöö (ja samuti selle funktsioneerimise korraldamise Lissaboni lepingu neljanda lisaprotokolliga), kuid koostöö juhtimise korraldus ei veena otsustamise tõhususes. Artiklites 27 ja 29 kirjeldatud korraldused, mis hõlbustavad 'võimeliste ja tahteliste liikmesriikide koalitsioonide' loomist, on võrreldes alalise struktureeritud koostööga huvitavateks uuendusteks, sest need on nõ kergelt käsitletavad. Euroopa Ülemkogu kiitis oma otsusega heaks sellise rühmitamise ja rühma sidustamise kõrge esindajaga juhtimise korraldamise puutuvast. Lissaboni leping pigem lapib (kui parandab radikaalselt) olemasolevat ÜVJP ning kaitse- ja julgeolekupoliitika (ESDP) korraldust. Sisseviidud muudatuste toime määravaks teguriks on see, kas tulevased isikud kõrge esindaja ametikohal on võimelised täiel määral kasutama lisanduvat võimu, mis nüüd selle positsiooniga kaasneb.

Lissaboni lepingu ratifitseerimise ambitsiooniks on olla valmis TEU ja TFEU revideeritud lepingute jõustumiseks 1. detsembril 2009. aastal. Liikmesriigid on uue lepingu üle läbi rääkinud põhiseaduse lepinguga seotud ratifitseerimisprobleemide ületamise püüde väljendamise seoses. Võimalikke ratifitseerimiskursusi silmas pidades on Lissaboni lepinguga seotud kaks uut deklaratsiooni (nr-d 30 ja 31) varustamaks valitsusi poliitilise kattega, millega soovitakse jätta muljet, et Lissaboni lepingus ei ole midagi, mis takistaks valitsuste olemasolevat suutlikkust rahvusliku välispoliitika määratlemisel või rakendamisel. Kas Lissaboni leping tõstab ÜVJP ning kaitse- ja julgeolekupoliitika (ESDP) tähtsust, näitab tulevik.

Refereerinud Kristiina Volt

Raamatuviiteid

VIII rahvusvaheline konverents "Eesti ja Euroopa Liit: Eesti teel muutuvasse Euroopasse" : 31. oktoober - 2. november 2001, Eesti, Tallinn / Rootsi Valitsus ... [jt. ; eessõna: Manfred Wichmann]. - Tallinn : Friedrich Naumanni Fond, [2002]. 128, [1] lk. Kohaviit: 1-02-04863.

12. Forum Balticum "Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika" : rahvusvaheline konverents : 10.-12. mail 2002 Tartu Ülikooli aulas = 12. Forum Balticum "Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik - ESVP" : Internationale Konferenz : 10.-12. Mai 2002 in Tartu / Dorpat, Estland in der Aula der Universität Tartu / [eessõna: Eero Mikenberg]. - Tartu : Konrad Adenaueri Fond, 2002. 85, 98 lk. Kohaviit: 1-02-05408.

All about Prague and Copenhagen: what's next? : conference proceedings of the 14th meeting at The NATO School (SHAPE), 27/28 Jan 2003 / European Security Study Group PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes. - [Oberammergau] : [NATO School], 2003. 143 lk. Kohaviit: 3-06-02890.

Allen, David. The common foreign and security policy. *In: Gower, J. (ed.). The European Union handbook.* London ; Chicago : Fitzroy Dearborn, 2001, lk. 271-284. Kohaviit: 3-02-01472.

Archer, Clive. The European Union as an international political actor. *In: Nugent, N. (ed.). European Union enlargement.* Houndmills : Palgrave Macmillan, 2004, lk. 226-241. Kohaviit: 2-04-07781.

Arvestatav jõud maailmas : Euroopa Liidu välissuhted / [Euroopa Komisjon, Pressi ja teabe peadirektoraat]. - Luxembourg : Euroopa Ühenduste Ametlike Väljaannete Talitus, 2005 (Belgia). Kohaviit: 2-05-08455.

The Baltic States on their way to the European Union (security aspects) : an international conference organized by the Latvian Institute of International Affairs and the Konrad Adenauer Foundation, 3 December 1994, Stockholm School of Economics in Riga : conference proceedings = Baltijas valstis cēla uz Eiropas Savienību (drošības aspekti) : Latvijas Arpolitikas institūta un Konrada Adenauera fonda rīkota starptautiska konference, 1994. gada 3. decembris, Rīgas Ekonomikas augstskola : konferences materiāli / Konrad-Adenauer-Stiftung, Latvijas Arpolitikas institūts ; redaktori: Atis Lejiņš, Paulis Apinis. - Rīga : Latvijas Arpolitikas institūts, 1995. 204 lk. Kohaviit: 1-01-02167.

Böhm, Wolfgang ; Lahodinsky, Otmar ; Bahovski, Erkki. Euroopa Liit Sinu jaoks : nii toimib Euroopa Liit. - [Tallinn] : Ilo, c2008. 111, [1] lk. Kohaviit: 2-08-04061.

Cameron, Fraser. CFSP reform: a Commission perspective. *In: Koskenniemi, M. (ed.). International law aspects of the European Union.* The Hague [etc.] : Kluwer Law International, 1998, lk. 45-56. Kohaviit: 2-98-11978.

- Common foreign and security policy. *In: Eeckhout, LK. External relations of the European Union : legal and constitutional foundations.* Oxford : Oxford University Press, [2004], lk. 396-421. Kohaviit: 2-04-06790.
- Common foreign and security policy. *In: Koutrakos, LK. EU international relations law.* Oxford ; Portland : Hart, 2006, lk. 383-414. Kohaviit: 2-06-04886.
- The common foreign and security policy and the enlargement of the European Union / European Parliament, Secretariat Working Party, Task-Force "Enlargement", Coordinator JF/bo. - Luxembourg : European Parliament, 1998. 22 lk. Kohaviit: PL B/4779; 30.
- A common foreign policy for Europe? : competing visions of the CFSP / edited by John Peterson and Helebe Sjursen. - London ; New York : Routledge, 1998. viii, 512 lk. Kohaviit: 2-99-09604.
- The common foreign and security policy, July 2001 / Council of the European Union, General Secretariat. - Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2002. 20 lk. Kohaviit: 2-02-04234.
- Common foreign and security policy : the first ten years / Martin Holland (editor). - London : Continuum, c2004. xi, 163 lk. Kohaviit: 2-06-03708.
- Denza, Eileen. Lines in the sand: between common foreign policy and single foreign policy. *In: Tridimas, T., Nebbia, LK. (eds.). European Union law for the twenty-first century : rethinking the new legal order. Vol. 1.* Oxford ; Portland, Or. : Hart, 2004, lk. 259-272. Kohaviit: 2-05-10420.
- Duke, Simon ; Vanhoonacker, Sophie. Administrative governance and CFSLK. *In: Hofmann, H. C. H., Türk, A. H. (eds.). EU administrative governance.* Cheltenham ; Northampton (Mass.) : E. Elgar, 2006, lk. 362-390. Kohaviit: 2-06-07837.
- Duke, Simon. Beyond the chapter : enlargement challenges for CFSP and ESDLK. - Maastricht : EIPA, 2003. xi, 111 lk. Kohaviit: PL A/6058; 2003,3.
- Edwards, Geoffrey. Common foreign and security policy: incrementalism in action. *In: Koskeniemi, M. (ed.). International law aspects of the European Union.* The Hague [etc.] : Kluwer Law International, 1998, lk. 3-17. Kohaviit: 2-98-11978.
- Eesti, NATO ja Euroopa Liidu julgeolekustrateegiad / Kaitseministeerium ; [eessõna: Jürgen Ligi]- Tallinn : Kaitseministeerium, 2005. 104 lk. Kohaviit: 2-06-02619.
- EL maailmas : Euroopa Liidu välispoliitika / [Euroopa Komisjon, Teabevahetuse peadirektoraat]. - Luxembourg : Euroopa Ühenduste Ametlike Väljaannete Talitus, 2007 (Belgia). Kohaviit: 2-08-01155.
- Estonia and the European Union: in search of security / Institute of International and Social Studies EuroUniversity ; [compiled and edited by Peeter Vares]. - Tallinn :

EuroUniversity, 1999. 157 lk. Kohaviit: PE B/1888; 3.

The EU and the European security strategy : forging a global Europe / edited by Sven Biscop and Jan Joel Andersson. - London ; New York : Routledge, 2008. xix, 193 lk. Kohaviit: PL A/5021, 49.

The EU common strategy on Russia : learning the grammar of the CFSP / Hiski Haukkala & Sergei Medvedev (eds.). - Helsinki : Ulkopoliittinen instituutti ; Berlin : Institut für Europäische Politik, 2001. 163 lk. Kohaviit: PL A/4168; 11.

European interests : a 2020 vision of the Union's foreign and security policy / Guido Houben, Thomas Pollan (eds.) ; foreword by Stanley Hoffmann. 138 lk. Kohaviit: 2-06-00467.

European security integration : implications for non-alignment and alliances / Matthias Jopp and Hanna Ojanen (eds.) ; WEU Institute for Security Studies. - Helsinki : Ulkopoliittinen instituutti ; Bonn : Institut für Europäische Politik ; Paris : WEU Institute for Security Studies, 1999. 224, [12] lk. Kohaviit: PL A/4168; 3.

European soft security policies : the northern dimension / Holger Moroff (ed.). - Helsinki : Ulkopoliittinen instituutti ; Berlin : Institut für Europäische Politik, 2002. 341 lk. Kohaviit: PL A/4168; 17.

The European Union and security sector reform / edited by David Spence and Philipp Fluri. - London : Harper, 2008. xxi, 376 lk. Kohaviit: 2-08-09236.

European Union foreign and security policy : towards a neighbourhood strategy / edited by Roland Dannreuther. - London ; New York : Routledge, 2005. xiii, 226 lk. Kohaviit: 2-05-06889.

Foreign and security policy in the European Union / edited by Kjell A. Eliassen. - London ; Thousand Oaks ; New Delhi : Sage Publications, 1998. x, 246 lk. Kohaviit: 2-00-01978.

The foreign policies of European Union member states / edited by Ian Manners and Richard G. Whitman. - Manchester ; New York : Manchester University Press, 2000. Kohaviit: 2-02-02115.

Graeger, Nina ; Larsen, Henrik ; Ojanen, Hanna. The ESDP and the Nordic countries : four variations on a theme. - Helsinki : Ulkopoliittinen instituutti ; Bonn : Institut für Europäische Politik, 2001. 124 lk. Kohaviit: PL A/4168; 16.

Guide for those chairing CFSP working groups / Council of the European Union, General Secretariat. - Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 1998. 38 lk. Kohaviit: 2-99-00597.

Hill, Christopher J. Convergence, divergence & dialectics : national foreign policies & the CFSP : paradoxes of European foreign policy. - Firenze, 1997. 21 lk. Kohaviit: 2-98-04787.

Howe, Geoffrey. Towards a common foreign policy. *In*: Heukels, T. Blokker, N., Brus, M. (eds.). *The European Union after Amsterdam : a legal analysis*. The Hague [etc.] : Kluwer Law International, c1998, lk. 195-202. Kohaviit: 2-00-01842.

Hyde-Price, Adrian. Decision-making under the second pillar. *In*: Arnall, A., Wincott, D. (eds.). *Accountability and legitimacy in the European Union*. Oxford ; New York : Oxford University Press, 2002, lk. 41-62. Kohaviit: 2-04-05692.

Jørgensen, Knud Erik. The state of EU foreign policy - constituting a global player. *In*: Dosenrode, S. (ed.). *Approaching the European federation?*. Aldershot, England ; Burlington, VT : Ashgate Pub., c2007, lk. 165-184. Kohaviit: 2-07-08237.

Kasekamp, Andres ; Sæter, Martin. Estonian membership in the EU : security and foreign policy aspects. - Oslo : Norwegian Institute of International Affairs, c2003. 53 lk. Kohaviit: 2-04-10649.

Kernic, Franz. Public opinion on European security and defense : a survey of European trends and public attitudes toward CFSP and ESDP / Franz Kernic, Jean Callaghan, Philippe Manigart ; in cooperation with the George C. Marshall ; European Center for Security Studies. - Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 2002. 135 lk. Kohaviit: PL A/6061; 7.

Koskenniemi, Martti. International law aspects of the common foreign and security policy. *In*: Koskenniemi, M. (ed.). *International law aspects of the European Union*. The Hague [etc.] : Kluwer Law International, 1998, lk. 27-44. Kohaviit: 2-98-11978.

Krajewski, Markus. Foreign policy and the European constitution. *In*: Eeckhout, LK., Tridimas, T. (eds). *Yearbook of European law. Vol. 22*. Oxford : Clarendon Press, 2003, lk. 435-461. Kohaviit: PL A/4013; 22.

Läänemere riigid ja Euroopa tulevik : laienenud Euroopa Liidu väljavaated / Taani Euroopa Liikumine koostöös Eesti, Soome, Läti, Leedu ja Poola Euroopa Liikumistega ; [koostajad Rikke Kargaard Christensen ... jt.]. - Warsaw : Kontrast, 2003. 49 lk. Kohaviit: 3-04-00459.

Menon, Anand. The foreign and security policies of the European Union. *In*: Cowles, M. G. ; Dinan, D. (eds.). *Developments in the European Union 2*. Houndmills [etc.] : Palgrave Macmillan, 2004, lk. 221-236. Kohaviit: 2-04-07075.

Merlingen, Michael. European Union peacebuilding and policing : governance and the European security and defence policy. - London ; New York : Routledge, 2006. x, 184 lk. Kohaviit: PL A/5021; 40.

Meyer, Christoph O. The quest for a European strategic culture : changing norms on security and defence in the European Union. - Basingstoke ; New York : Palgrave Macmillan, 2006. xii, 211 lk. Kohaviit: 2-07-03027.

Miskimmon, Alister. Germany and the common foreign and security policy of the European Union : between Europeanisation and national adaptation. - Basingstoke ; New York : Palgrave Macmillan, 2007. xiv, 265 lk. Kohaviit: 2-07-09015.

Norheim-Martinsen, Per M. Who speaks for Europe while we wait for the EU foreign minister?. In: Laursen, F. (ed.). *The rise and fall of the EU's constitutional treaty*. Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2008, lk. 105-122. Kohaviit: PL A/6526; 5.

The northern dimension : fuel for the EU? / Hanna Ojanen (ed.). - Helsinki : Ulkopoliittinen instituutti ; Berlin : Institut für Europäische Politik, 2001. 262 lk. Kohaviit: PL A/4168; 12.

Organizing Europe's place in world affairs: the European Union's common foreign and security policy / edited by Andres Kasekamlk. - Tartu : Tartu Ülikool, 2001. 120 lk. Kohaviit: PE A/1728; 3.

Paradoxes of European foreign policy / edited by Jan Zielonka. - The Hague [etc.] : Kluwer Law International, c1998. x, 171 lk. Kohaviit: 2-00-05219.

The path to European defence / Karl von Wogau (ed.). - Antwerpen : Maklu, 2004. 337 lk. Kohaviit: 2-05-06782.

Peers, Steve. Common foreign and security policy 1999-2000. In: Eeckhout, LK., Tridimas, T. (eds.). *Yearbook of European law. Vol. 20*. Oxford : Clarendon Press, 2001, lk. 531-567. Kohaviit: PL A/4013; 20.

Racz, Andras. Security and defence policy since enlargement. In: Charles, A. (ed.). *EU enlargement - one year on : the proceedings of an international conference hosted by Audentes University in Tallinn, Estonia, on 22 April 2005*. [Tallinn] : Audentes University : British Council, 2005, lk. 42-51. Kohaviit 2-05-06383.

Rahu, julgeoleku ja stabiilsuse edendamise : Euroopa ja maailm / [Euroopa Liidu Nõukogu, Euroopa Komisjon ; eessõna: Benita Ferrero-Waldner, Javier Solana]. - Luxembourg : Euroopa Ühenduste Ametlike Väljaannete Talitus, 2008 (Belgia). 61, [3] lk. Kohaviit: 3-08-02883.

Regelsberger, Elfiede ; Wessels, Wolfgang. The evolution of the common foreign and security policy: a case of an imperfect ratchet fusion. In: Amy Verdun, A., Croci, O. (eds). *The European Union in the wake of Eastern enlargement : institutional and policy-making challenges*. Manchester ; New York : Manchester University Press, 2005, lk. 91-116. Kohaviit: 2-05-04660.

Rethinking European Union foreign policy / Ben Tonra and Thomas Christiansen, editors. - Manchester ; New York : Manchester University Press, 2004. [xi], 175 lk. Kohaviit: 2-04-07848.

Rühl, Lothar. Conditions and options for an autonomous "Common European policy on security and defence" in and by the European Union in the post-Amsterdam perspective opened at Cologne in June 1999. - Bonn : Zentrum für Europäische Integrationsforschung, 1999. 33 lk. Kohaviit: PL A/4033; 99, 54.

Sjursen, Helene. Enlargement and the common foreign and security policy. *In: Henderson, K. (ed.). Back to Europe : Central and Eastern Europe and the European Union.* London ; Philadelphia : UCL Press, 1999, lk. 37-51. Kohaviit: 2-99-10069.

Sjursen, Helene. The common foreign and security policy: limits of intergovernmentalism and the search for a global role. *In: Andersen, S. S., Eliassen, K. A. (eds.). Making policy in Europe London [etc.] : Sage Publications, 2001, lk. 187-205.* Kohaviit: 2-02-05532.

Sjursen, Helene. Understanding the common foreign and security policy: analytical building blocks. *In: Knodt, M., Princen, S (eds.). Understanding the European Union's external relations.* London ; New York : Routledge, 2003, lk. 35-53. Kohaviit: PL A/4634; 29.

Smith, Hazel. European Union foreign policy : what it is and what it does. - London ; Sterling, Va. : Pluto Press, 2002. Kohaviit: 2-03-01067

Smith, Michael E. (et al.). International interests: the common foreign and security policy. *In: Peterson, J., Shackleton, M. (eds.). The institutions of the European Union.* Oxford ; New York : Oxford University Press, c2006, lk. 252-271. Kohaviit: 2-07-00512.

Smith, Michael. European foreign and security policy. *In: Bromley, S. (ed.). Governing the European Union.* London [etc.] : SAGE Publications in association with the Open University, 2001, lk. 255-286. Kohaviit: 2-02-05536.

Spence, David . The Commission and the common foreign and security policy. *In: David Spence, D., Edwards, G. (eds.). The European Commission.* London : John Harper Publishing, c2006, lk. 356-395. Kohaviit: 2-06-04887.

Zwaan de, Jaalk. Community dimensions of the second pillar. *In: Heukels, T. Blokker, N., Brus, M. (eds.). The European Union after Amsterdam : a legal analysis.* The Hague [etc.] : Kluwer Law International, c1998, lk. 179-193. Kohaviit: 2-00-01842.

Tiilikainen, Teija. Does Europe need a common identity? A comment upon the core problems of the CFSLK. *In: Koskeniemi, M. (ed.). International law aspects of the European Union.* The Hague [etc.] : Kluwer Law International, 1998, lk. 19-25. Kohaviit: 2-98-11978.

The Union and the World : the political economy of a common European foreign policy / edited by Alan Cafruny, Patrick Peters. - The Hague [etc.] : Kluwer Law International, 1998. Kohaviit: 2-98-11910.

Veebel, Viljar ; Riim, Toomas. Eesti julgeolekuperspektiivid Euroopa Liidu julgeoleku- ja kaitsepoliitika valguses. - Tartu : [Tartu Ülikool], 2004. 36 lk. Kohaviit: PE A/2408; 22 [3].

Kättesaadav võrguteavikuna

http://ec.ut.ee/et/images/stories/toimetised/Toimetised_22_Veebej%20ja%20Riim.pdf

Veebel, Viljar. Euroopa poliitilise integratsiooni perspektiivid ja mõju Eestile. - Tartu : Tartu Ülikooli Euroopa Kolledž, 2000. 22, [2] lk. Kohaviit: 3-00-03299.

Kättesaadav võrguteavikuna

<http://ec.ut.ee/et/images/stories/toimetised/v6.pdf>

Wessel, Ramses A. The European Union's foreign and security policy : a legal institutional perspective. - The Hague [etc.] : Kluwer Law International, c1999. xiii, 383 lk. Kohaviit: PL A/520; 33.

Whitman, Richard. The development of the common European security and defence policy. *In: Gower, J. (ed.). The European Union handbook.* London ; Chicago : Fitzroy Dearborn, 2001, lk. 285-300. Kohaviit: 3-02-01472.

Wouters, Jan. The Union minister for foreign affairs: Europe's single voice or trojan horse?. *In: de Zwaan, J. W., Jans, J. H., Nelissen, F. A. (eds.). The European Union, an ongoing process of integration : liber amicorum Alfred E. Kellermann.* The Hague : T.M.C. Asser Press, c2004, lk. 77-86. Kohaviit: 2-05-07639.

Artikleid teadusajakirjades

Barbe, Esther ; Costa, Oriol ; Surralles, Anna Herranz ; Natorski, Michal. Which rules shape EU external governance? Patterns of rule selection in foreign and security policies. // *Journal of European Public Policy*. Vol. 16 (2009), nr. 6, lk. 834-852.

Biscop, Sven. Odd couple or dynamic duo? The EU and strategy in times of crisis. // *European Foreign Affairs Review*. Vol.14 (2009), nr.3, lk. 367-384.

Carlsnaes, Walter. Where is the analysis of European foreign policy going?. // *European Union Politics*. Vol. 5 (2004), nr.4, lk. 495-508.

Crowe, Brian L. Some reflections on the Common Foreign and Security Policy. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 3 (1998), nr. 3, lk. 319-24.

Crum, Ben. Parliamentarization of the CFSP through informal institution-making? The fifth European Parliament and the EU high representative. // *Journal of European Public Policy*. Vol. 13 (2006), nr.3, lk. 383-401.

Dijkstra, Hylke. Commission versus Council Secretariat: an analysis of bureaucratic rivalry in European foreign policy. // *European Foreign Affairs Review*. Vol.14 (2009), nr.3, lk. 431-450.

Dijkstra, Hylke. The Council Secretariat's role in the common foreign and security policy. // *European Foreign Affairs Review*. Vol.13 (2008), nr.2, lk. 149-166.

Duke, Simon ; Vanhoonacker, Sophie. Administrative governance in the CFSP: development and practice. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 11 (2006), nr.2, lk.163-182.

Duke, Simon W. Preparing for European diplomacy?. // *Journal of Common Market Studies*. Vol. 40 (2002), nr.5, lk. 849-870.

Edwards, Geoffrey. The new Member States and the making of EU foreign policy. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 11 (2006), nr.2, lk. 143-162.

Föhrenbach, Gord. Security implications of EU enlargement. // *Baltic Defence Review*. Vol. 6 (2001), nr. 2, lk. 7-18.

Gegout, Catherine. The quint: acknowledging the existence of a Big Four-US directorate at the heart of the European Union's foreign policy decision-making process. // *Journal of Common Market Studies*. Vol. 40 (2002), nr. 2, lk. 331-344.

Glarbo, Kenneth. Wide-awake diplomacy: reconstructing the common foreign and security policy of the European Union. // *Journal of European Public Policy*. Vol. 6 (1999), nr.4, lk. 634-651.

Gomez, Ricardo ; Peterson, John. The EU's impossibly busy foreign ministers: 'no one is in control'. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 6 (2001), nr.1, lk. 53-74.

Hannay, David. Europe's common foreign and security policy: year 1. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 5 (2000), nr. 3, lk. 275-280.

Hill, Christopher. Renationalizing or regrouping? EU foreign policy since 11 September 2001. // *Journal of Common Market Studies*. Vol. 42 (2004), nr.1, lk. 143-163.

Hill, Christopher. The EU's capacity for conflict prevention. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 6 (2001), nr. 3, lk. 315-333.

Hoffmann, Stanley. Towards a common European foreign and security policy?. // *Journal of Common Market Studies*. Vol. 38 (2000), nr. 2, lk. 189-198.

Hyde-Price, Adrian. 'Normative' power Europe: a realist critique. // *Journal of European Public Policy*. Vol. 13 (2006), nr.2, lk. 217-234.

Irondele, Bastien. European foreign policy: the end of French Europe?. // *Journal of European Integration*. Vol. 30 (2008), nr. 1, lk. 153-168.

Jaeger, Thomas. Enhanced co-operation in the Treaty of Nice and flexibility in the common and foreign security policy. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 7 (2002), nr.3, lk. 297-316.

Jensen, Christian B. ; Slapin, Jonathan ; König, Thomas. Who calls for a common EU foreign policy? Partisan constraints on CFSP reform. // *European Union Politics*. Vol. 8 (2007), nr.3, lk. 387-410.

Juncos, Ana ; Whitman, Richard. The Lisbon Treaty and the foreign, security and defence policy: reforms, implementation and the consequences of (non-)ratification. // *European Foreign Affairs Review*. Vol.14 (2009), nr.1, lk. 25-46.

Juncos, Ana E ; Reynolds, Christopher. The political and security committee: governing in the shadow. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 12 (2007), nr.2, lk.127-147.

Juncos, Ana E. ; Pomorska, Karolina. Does size matter? CFSP committees after enlargement. // *Journal of European Integration*. Vol.30 (2008), nr.4, lk. 493-510.

Keukeleire, Stephan. Directorates in the CFSP/CESDP of the European Union: a plea for 'restricted crisis management groups'. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 6 (2001), nr.1, lk. 75-101.

Koenig-Archibugi, Mathias. International governance as new 'raison d'état'? The case of the EU common foreign and security policy. // *European Journal of International Relations*. Vol. 10 (2004), nr.2, lk. 147-188.

Maurer, Andreas; Kietz, Daniela; Völkel, Christian. Interinstitutional agreements in the CFSP: parliamentarization through the back door? // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 10 (2005), nr. 2, lk.175-195.

Merlingen, Michael; Ostrauskaite, Rosa. ESDP police missions: meaning, context and operational challenges. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 10 (2005), nr. 2, lk. 215-235.

Missiroli, Antonio. EU enlargement and CFSP/ESDLK. // *Journal of European Integration*. Vol. 25 (2003), nr.1, lk.1-16.

Mitzen, Jennifer. Anchoring Europe's civilizing identity: habits, capabilities and ontological security. // *Journal of European Public Policy*. Vol. 13 (2006), nr.2, lk. 270-285.

Moll, Jennifer Ann. The transatlantic security rift and its implications for Baltic security. // *Baltic Defence Review*. Vol. 11 (2004), nr. 1, lk. 65-83.

Monar, Jörg. The CFSP and the Leila/Perejil Island incident: the nemesis of solidarity and leadership. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 7 (2002), nr.3, lk. 251-255.

Monar, Jörg. The European Union's foreign affairs system after the Treaty of Amsterdam: a 'strengthened capacity for external action'? // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 2 (1997), nr. 4, lk. 413-36.

Mälksoo, Maria. From existential politics towards normal politics? The Baltic States in the enlarged Europe. // *Security Dialogue*. Vol. 37 (2006), nr. 3, lk. 275-297.

Müler-Brandeck-Bocquet, Gisela. the new CFSP and ESDP decision-making system of the European Union. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 7 (2002), nr.3, lk. 257-282.

Pernice, Ingolf ; Thym, Daniel. A new institutional balance for European foreign policy?. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 7 (2002), nr.4, lk. 369-400.

Piana, Claire. The EU's decision-making policy in the common foreign and security policy: the case of the Former Yugoslav Republic of Macedonia. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 7 (2002), nr.2, lk. 209-226.

Puetter, Uwe ; Wiener, Antje. Accommodating normative divergence in European foreign policy co-ordination: the example of the Iraq crisis. // *Journal of Common Market Studies*. Vol. 45 (2007), nr.5, lk.1065-1088.

Schmalz, Uwe. The Amsterdam provisions on external coherence: bridging the Union's foreign policy dualism. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 3 (1998), nr. 3, lk. 421-42.

Schoen, Harald. Identity, instrumental self-interest and institutional evaluations: explaining public opinion on common European policies in foreign affairs and defence. // *European Union Politics*. Vol.9 (2008), nr.1, lk. 5-30.

Sebesta, Lorenza. To be or ought to be: that is the question of European security. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 14 (2009), nr. 4, lk. 565-590.

Sjursen, Helene. The EU as a 'normative' power: how can this be?. // *Journal of European Public Policy*. Vol. 13 (2006), nr.2, lk. 235-251.

Smith, Michael E. Conforming to Europe: the domestic impact of EU foreign policy cooperation. // *Journal of European Public Policy*. Vol. 7 (2000), nr.4, lk. 613-631.

Smith, Michael E. Toward a theory of EU foreign policy-making: multi-level governance, domestic politics, and national adaptation to Europe's common foreign and security policy. // *Journal of European Public Policy*. Vol. 11 (2004), nr.4, lk. 740-758.

Smith, Michael. The framing of European foreign and security policy: towards a post-modern policy framework. // *Journal of European Public Policy*. Vol. 10 (2003), nr.4, lk. 556-575.

Spencer, Claire. The EU and common strategies: the revealing case of the Mediterranean. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 6 (2001), nr.1, lk. 31-51.

Stahl, B. Boekle, H. Nadoll, J. Johannesdottir, A. Understanding the Atlanticist-Europeanist divide in the CFSP: comparing Denmark, France, Germany and the Netherlands. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 9 (2004), nr.3, lk. 417-441.

Stavridis, Stelios. Confederal consociation and foreign policy: the case of the CFSP of the EU. // *Journal of European Integration*. Vol. 22 (2000), nr.4, lk. 381-408.

Thym, Daniel. Beyond Parliament's reach? The role of the European Parliament in the CFSP. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 11 (2006), nr.1, lk. 109-127.

Tietje, Christian. The concept of coherence in the Treaty on European Union and the common foreign and security policy. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 2 (1997), nr. 2, lk. 211-33.

Tonra, Ben. Constructing the common foreign and security policy: the utility of a cognitive approach. // *Journal of Common Market Studies*. Vol. 41 (2003), nr. 4, lk. 731-756.

Tsakaloyannis, Panos ; Bourantonis, Dimitris. The European Union's common foreign and security policy and the reform of the Security Council. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 2 (1997), nr. 2, lk. 197-209.

Wagner, Wolfgang. Why the EU's common foreign and security policy will remain intergovernmental: a rationalist institutional choice analysis of European crisis management policy. // Journal of European Public Policy. Vol. 10 (2003), nr. 4, lk. 576-595.

Weiss, Moritz . The 'political economy of conflicts': a window of opportunity for CFSP?. // Journal of Contemporary European Research. Vol. 4 (2008), nr.1. Kättesaadav arvutivõrgus aadressil <http://www.jcer.net/ojs/index.php/jcer/issue/view/8>
[Juurdepääsuks vajalik tasuta registreerimine aadressil <http://www.jcer.net/>]

Wessel, Ramses A. The international legal status of the European Union. // European Foreign Affairs Review. Vol. 2 (1997), nr.1, lk. 109-29.

Youngs, Richard. Fusing security and development: just another Euro-platitude?. // Journal of European Integration. Vol. 30 (2008), nr. 3, lk. 419-437

Artikleid Eesti väljaannetes

Alliot-Marie, Michele. Novaja missija Jevropõ v Afrike. // Molodjozh Estonii (2007) 10. juuli, lk. 3.

MÄRKUS: Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika (European Security and Defence Policy - ESDP) raames läbi viidud Euroopa Liidu kriisihaldamissmissioonid Aafrikas.

Ashton, Catherine. Vaikne diplomaatia ja ühtne tegutsemine. // Postimees (2009) 22. detsember, lk. 13.

MÄRKUS: Euroopa Liidu välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja kirjutab Euroopa Liidu välispoliitika suundadest, kohast julgeoleku tagamisel maailmas ja enda ülesannetest uuel ametikohal.

Bahovski, Erkki. Euroopa Liit sõjalise identiteedi otsingul. // Postimees (2000) 10. märts, lk. 10.

MÄRKUS: ELi julgeolekualane koostöö. Eurokorpuse tegevus. Kommentaarid J. Solana, S. Talbott, C. Patten. EL-i uue institutsiooni - sõjalise komitee loomine.

Bahovski, Erkki. Solana alustas Euroopa välispoliitika juhtimist. // Postimees (1999) 19. oktoober, lk. 19.

MÄRKUS: EL välis- ja julgeolekupoliitika koordinaatori esimesed tegemised.

Bahovski, Erkki. Solana alustas Euroopa välispoliitika juhtimist. // Postimees (1999) 19. oktoober, lk. 19.

MÄRKUS: EL välis- ja julgeolekupoliitika koordinaatori esimesed tegemised.

Bahovski, Erkki. Solana kutsub ELi kandidaate kriise lahendama. // Postimees (2000) 7. september, lk. 10.

MÄRKUS: Euroopa ühine kaitse- ja julgeolekupoliitika sisaldab ka kriiside käsitlemist, millesse tuleb kaasata ka kandidaatriigid.

Bahovski, Erkki. Solana lahkus ametist. // Postimees (1999) 7. oktoober, lk. 15.

MÄRKUS: Javier Solana lahkus ametist, asub EL-i ühise välis- ja kaitsepoliitika koordinaatoriks.

Bahovski, Erkki. Solana sai Euroopa välisministriks. // Postimees (1999) 5. juuni, lk. 11

MÄRKUS: Euroopa Liidu ühise välis- ja julgeolekupoliitika koordinaator Javier Solana.

Bittner, Jochen. Herman kes? Catherine kuidas?. // Eesti Ekspress (2009) 23. detsember, lk. A20-A21.

MÄRKUS: Autor analüüsib, miks valiti Euroopa Parlamendi presidendiks Belgia peaminister Herman Van Rompuy ning välis- ja julgeolekupoliitika kõrgemaks esindajaks Euroopa komisjoni kaubandusvolinik Catherine Ashton.

Blair, Alasdair. The CFSP: history, overview, and prospects. In: Kasekamp, A. (ed.). *Organizing Europe's place in world affairs: the European Union's common foreign and security policy*. Tartu : Tartu Ülikool, 2001, lk. 16-55. Kohaviit: PE A/1728; 3 [3].

Brok, Elmar. Euroopa välispoliitika ülesanded 2007. aastal. // Maaailma Vaade (2007) nr. 1, lk. 10.

MÄRKUS: Euroopa Parlamendi liige ja Välisasjade Komisjoni esimees 1999-2007 analüüsib sündmusi Iraagis, Iraanis, Põhja-Koreas, Liibanoni-lisraeli konflikti ja seab eesmärgiks Euroopa Liidu ühtse välis- ja kaitsepoliitika jõudsama rakendamise.

Cooper, Robert. Robert Cooper: Euroopa vajab rohkem julgeolekukultuuri / interv. Kadri Liik. // Sirp : Diplomaatia (2004) 5. november, lk. 2-4.

MÄRKUS: Suurbritannia diplomaat Robert Cooper kujundab Javier Solana meeskonnas Euroopa Liidu välispoliitikat. Euroopa ja USA suhetest, Iraagi sõjast, Euroopa julgeolekukultuurist, muutustest Venemaal.

Dröge, Jürgen. Euroopa Liit peab kõnelema ühel häälel. // Eesti Päevaleht (2004) 26. juuni, lk. 9.

MÄRKUS: Kommenteerides 3. juuni Eesti Päevalehes ilmunud EL-i välis- ja julgeolekupoliitikateemalist mõttevahetust, kus kõne all oli iga EL-i liikmesriigi vetoõiguse küsimus välis- ja julgeolekupoliitiliste otsuste hääletamisel, leiab Saksamaa suursaadik Eestis, et kui EL tahab maailma poliitilises kujundamises kaasotsustajana osaleda, peab rääkima ühel häälel.

Eesmaa, Enn. Kas Euroopa Liidu happy hour?. // Kesknädal (2009) 25. november, lk. 2.

MÄRKUS: Riigikogu liige kirjutab Euroopa Liidu presidendiks valitud Herman Van Rompuy'ist ja välis- ning julgeolekupoliitika kõrgemaks esindajaks valitud Catherine Ashton'ist.

Estonia and the European Union's common foreign and security policy. // Estonian Ministry of Foreign Affairs yearbook 2004. – Tallinn, 2005, lk. 13-14.

MÄRKUS: EL-i ühtsest välis- ja julgeolekupoliitikast ning Eesti osalemisest selles

Farrell, Sean. Neutraalsus ja julgeolek Iirimaa vaatevinklist. // Sirp : Diplomaatia (2004) 7. mai, lk. 2-4.

MÄRKUS: Iirimaa suursaadik Eestis esitab oma tähelepanekud seoses Iirimaa neutraalsusega, positsiooniga Euroopas ning Euroopa Liidu julgeolekuga.

Filippov, Madis. ELi presidendi valimine toob segadust. // Postimees (2009) 16. november., lk. 6.

MÄRKUS: Euroopa Ülemkogu asub esimest korda valima ühenduse presidenti ja välispoliitika juhti, valimissüsteem aga võiks olla läbipaistvam ja arusaadavam.

Grant, Charles. Kas Euroopa Liidu ühisel välis- ja julgeolekupoliitikal on tulevikku?. // Sirp : Diplomaatia (2003) 3. oktoober, lk. 2-4.

MÄRKUS: Euroopa Liidu välispoliitika ebatõhususe põhjused.

Guterres, Antonio M de O. Dialog s Rossije'i otshen vazhen / interv. Aleksandr Zditovetski. // Molodjozh Estonii (2000) 24. jaanuar, lk. 3.

MÄRKUS: EL juhtriigi Portugali plaanid Euroopa Liidu välis- ja julgeolekupoliitikas.

Herd, Graeme LK. Estonia and the security policy challenges of "dual enlargement": towards a new agenda. // *The Estonian Foreign Policy Yearbook 2004*. – Tallinn, 2004, lk. 9-29.

MÄRKUS: Muutuvast julgeolekupoliitilisest olukorrast seoses EL-i ja NATO laienemisega ning selle mõjust Eestile.

Hiietamm, Aadu. Van Rompuy ja Ashton - kes need veel on?. // *Õhtuleht* (2009) 21. november, lk. 8-9.

MÄRKUS: Euroopa Liidu 27 liikmesriigi juhid valisid ühenduse presidendiks ehk täpsemalt Euroopa Ülemkogu alaliseks eesistujaks senise Belgia peaministri Herman Van Rompuy ja välisministriks Euroopa Komisjoni kaubandusvoliniku paruness Catherine Ashton Suurbritanniast.

Huru, Juoko. Challenges for the CFSP from the viewpoint of the Northern dimension. In: Kasekamp, A. (ed.). *Organizing Europe's place in world affairs: the European Union's common foreign and security policy*. Tartu : Tartu Ülikool, 2001, pp 67-82. Kohaviit: PE A/1728; 3 [3].

Hvostov, Andrei. EL presidente, uno sentimento. // *Eesti Ekspress* (2009) 19. november, lk. A20.

MÄRKUS: Euroopa Liidu presidendi ja välispoliitika juhi ameti sisu pole teada, autori hinnangul sõltub kõik sellest, mismoodi hakkavad konkreetsed isikud neis ametis käituma.

Ilves, Toomas Hendrik. Plejaadid jõuavad taevasse. // *Sirp : Diplomaatia* (2004) 9. jaanuar, lk. 5-7.

MÄRKUS: Uute liikmesriikide mõjust Euroopa Liidu ühisele välis- ja julgeolekupoliitikale, erinevused Euroopa ja USA seisukohtades, aupaklikkus suhetes Venemaaga.

Jaagant, Urmas. EL-i presidendiks valiti Belgia peaminister Herman Van Rompuy. // *Eesti Päevaleht* (2009) 20. november, lk. 4.

MÄRKUS: EL-i presidendiks saab Belgia peaminister Herman Van Rompuy, välis- ja julgeolekupoliitika kõrgemaks esindajaks praegune kaubandusvolinik Catherine Ashton.

Javier Solana podbirajet diplomatov dlja MIDa JeS. // *Delovõje Vedomosti* (2004) 10. november, lk. 7.

MÄRKUS: EL-is hakatakse looma välispoliitilist ametkonda, mis peab tööle hakkama kahe aasta pärast.

Jung, Franz Josef. Tuleviku kujundame üheskoos. // *Postimees* (2009) 8. juuni, lk. 13.

MÄRKUS: Saksa kaitseminister kirjutab Euroopa Liidu ja NATO koos tegutsemise vajadusest ja tähtsusest.

Kallas, Siim. Muutuste tuuled Euroopa välispoliitikas. // *Välisministeeriumi aastaraamat 2007*. Tallinn, 2008, lk. 40-44.

MÄRKUS: Euroopa Komisjoni asepresident Euroopa Liidu välispoliitika arengujoontest.

Kallas, Siim. Siim Kallase sõnul loodab Euroopa Komisjon, et jutt euroliidu kriisist lõpeb / interv. Erkki Bahovski. // Postimees (2008) 10. jaanuar, lk. 18-19.

MÄRKUS: Euroopa Komisjoni asepresident vastab küsimustele, mis puudutavad Eesti Schengeni viisaruumiga ühinemist, EL-i suhteid USA-ga, EL-i laienemist, Lissaboni leppega loodud eeldusi Euroopa ühtse välis- ja julgeolekupoliitika kujunemiseks, Euroopa Komisjoni asepresidendina jätkamist.

Karaganov, Sergei. Ühispoliitikata jääb EL teise liiga mängijaks. // Äripäev (2003) 20. juuni, lk. 19.

MÄRKUS: Iraagi sõda paljastas ELi välis- ja kaitsepoliitika kriitilise olukorra. Venemaa poolt oli viga nii jõuliselt koos Prantsusmaa ja Saksamaaga USA vastu astuda, kirjutab autor.

Kelam, Tunne. Euroopa julgeoleku uued reaalsused. // Maailma Vaade (2007) nr. 2, lk. 3-4.

MÄRKUS: Euroopa Parlamendi saadik põhjendab Euroopa Liidu ühtse välis- ja julgeolekupoliitika arendamise vajadust seoses Euroopa Liidu laienemisega, konfliktide teravnemisega maailmas ning Venemaa agressiivse käitumisega.

Kopli, Kaivo. Kas Kissingeri küsimus sai vastuse?. // Eesti Päevaleht (2009) 21. november, lk. 10.

MÄRKUS: Euroopa Liidu presidendiks sai Herman Van Rompuy ning välispoliitika- ja julgeoleku kõrgeimaks esindajaks Catherine Ashton.

Kopli, Merit. NATO-st harilasepessa. // Eesti Päevaleht (1999) 7. oktoober, lk. 8.

MÄRKUS: Javier Solana asub EL-i välispoliitikat juhtima.

Känd, Kaupo. Viis aastat Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitikat. // Välisministeeriumi aastaraamat. – Tallinn, 2005, lk. 36-38.

Lepassaar, Juhan. Euroopa otsib superstaari. // Postimees (2009) 19. november, lk. 12-13.

MÄRKUS: Euroopa Liidu liikmesriikide riigipead ja valitsusjuhid kogunevad Brüsselisse Euroopa Ülemkogu erakorralisele kohtumisele, et saavutada sisuline kokkulepe Lissaboni lepingu alusel loodava kahe kõrge ametikoha võimalike täitjate üle.

Lobjakas, Ahto. Euroopa absoluutne nullpunkt. // Postimees (2009) 23. november, lk. 14.

MÄRKUS: Autor kritiseerib Euroopa Liidu presidendiks valitud Herman Van Rompuy't ja välispoliitika juhiks valitud Catherine Ashton'it.

Lobjakas, Ahto. Euroopa Liit ihaldab globaalset rolli. // Hiiu Leht (2003) 20. juuni, lk. 9.

MÄRKUS: Javier Solana esitles Luxembourg'is toimunud välisministrite kohtumisel EL-i julgeolekustrateegiat.

Marques, Tiago. European security at 25: concepts, challenges and opportunities. //

Global and regional security challenges: a Baltic outlook. Tallinn, 2006, lk. 229-246.

MÄRKUS: Külma sõja järgse Euroopa välispoliitika kujunemine, põhietapid, Euroopa Liidu laienemise mõju Euroopa julgeolekule.

Mihkelson, Marko. Hiina ja Venemaa vormivad Euroopa. // Postimees : Lissaboni leping : infoleht Euroopa Liidu uuest aluslepingust (2008) 9. juuni, lk. 3.
MÄRKUS: Euroopa ühise välis- ja julgeolekupoliitika kujundamisest, Hiina, India ja Venemaa moderniseerumisest ning esiletõusust maailmapoliitika jõukeskustena. Kaart: Lissaboni lepingu ratifitseerimine.

Mihkelson, Marko. Impeeriumi lagunemine jätkub. // Postimees (2007) 11. jaanuar, lk. 17.

MÄRKUS: Riigikogu väliskomisjoni aseesimees kirjutab SRÜ probleemidest, Nõukogude impeeriumi lagunemisest, Venemaa gaasikriisist Ukrainaga ja naftasõjast Valgevenega, mistõttu vajab Euroopa Liit ühist välis- ja julgeolekupoliitikat.

Mihkelson, Marko. Tugevam Euroopa nõuab ühtsemat välis- ja julgeolekupoliitikat. // Eesti Eest : Isamaa ja Res Publica Liidu häälekandja (2009) 15. jaanuar, lk. 5.

MÄRKUS: Palju on räägitud Euroopa Liidu ühtse välis- ja julgeolekupoliitika vajalikkusest. Siiski pole 27 liikmesriigil olnud lihtne ambitsioonikamat või kindlamat poliitikat sõnastada. Euroopa Parlament pole olnud suuteline kommunismi kuritegusid poliitiliselt hukka mõistma.

Mihkelson, Marko. Tugevam Euroopa nõuab ühtsemat välis- ja julgeolekupoliitikat. // Eesti Eest : Isamaa ja Res Publica Liidu häälekandja (2009) 15. jaanuar, lk. 5.

MÄRKUS: Palju on räägitud Euroopa Liidu ühtse välis- ja julgeolekupoliitika vajalikkusest. Siiski pole 27 liikmesriigil olnud lihtne ambitsioonikamat või kindlamat poliitikat sõnastada. Euroopa Parlament pole olnud suuteline kommunismi kuritegusid poliitiliselt hukka mõistma.

Mikser, Sven. Euroopa vastuoluline ühtsus. // Sirp : Diplomaatia (2008) 13. juuni, lk. 12-13.

MÄRKUS: Küsimustes, kus lääneriikide positsioonid on diametraalselt erinevad ja kus mittemidagiütlevad kompromiss-sõnastused ei ole võimalikud, ei ole status quo'd muutvad otsused Euroliidu välispoliitikas võimalikud.

Must, Kairi. 10 uut liituvat riiki suurendavad Euroopa stabiilsust. // Kesknädal (2003) 24. september, lk. 4.

MÄRKUS: Euroopa Liidust kui võimalikust konkureerivast suurjõust USA kõrval ja Euroopa ühtsest julgeolekupoliitikast.

Ojuland, Kristiina. Julgeolekus panustab Eesti koostööle. // Postimees (2004) 8. juuni, lk. 13.

MÄRKUS: Kuulumine NATO-sse ja EL-i on Eesti julgeolekut kindlustanud ning Eesti on saanud kaaseagsete rahvusvaheliste suhete osaks, väidab autor.

Ozolina, Žaneta ; Rostoks, Toms. Latvian outlook on the European Union common foreign and security policy. // Global and regional security challenges: a Baltic outlook. Tallinn, 2006, lk. 86-101.

MÄRKUS: Läti seisukohad Euroopa Liidu ja Venemaa suhete ning euroliidu naabruspoliitika kohta.

Poom, Raimo. Eesti otsib euoliidule ambitsioonita juhtnägu. // Eesti Päevaleht (2009) 13. november., lk. 2.

MÄRKUS: Autor vaatleb, kuidas Eesti valitsuse nõudmised EL-i ülemkogu presidendi ja välispoliitika kõrge esindaja kandidaatidele lähevad kokku valitsuse enda nägemusega EL-i soovitatavatest arengusuundadest.

Raik, Kristi. Does the European Union still matter for Estonian's security? Positioning Estonia in CFSP and ESDLK. // The Estonian Foreign Policy Yearbook 2003 = Eesti Välispoliitika Aastaraamat 2003. – Tallinn, 2003, lk. 163-180.

MÄRKUS: Eesti peab otsustama, kas võtta eesmärgiks kuulumine Euroopa Liidu välis- ja julgeolekupoliitika tuumikusse ja olla valmis süvendama integratsiooni või säilitada praegune ettevaatlik seisukoht, millega kaasneks risk jääda Euroopa julgeolekusüsteemis vähese mõjuvõimuga perifeerseks väikeriigiks.

Rank, Sirje. ELi võimupusles esimesed killud koos. // Äripäev (2009) 23. november, lk. 10.

MÄRKUS: Euroopa Ülemkogu koosolekute juhiks saab Belgia peaminister Herman Van Rompuy ja EL-i välisministriks senine kaubandusvolinik Catherine Ashton.

Saks, Katrin. Üks lahutus, mitmed lapsed taga. // Sotsiaaldemokraat (2008) jaanuar, lk. 5.

MÄRKUS: Europarlamendi liige leiab, et Kosovo küsimus on Euroopa Liidu 2008. aasta tõsine proovikivi. Kosovo kriisi lahendamisega saaks Euroopa Liidu ühtne välis- ja julgeolekupoliitika endale tõsiseltvõetavuse.

Samorodni, Oleg. Optom i v roznitsu põtajutsja sbõvat politiki v hode mezhdunarodnõhh kontaktov "ekskljuzivnuju" estonskuju istoritsehskuju pravdu. // Pjarnuskii Ekspress (2005) 29. aprill, lk. 5.

MÄRKUS: Eesti presidendi Arnold Rüütli kohtumisest Euroopa Liidu välis- ja julgeolekupoliitika koordinaatori Javier Solanaga ning välisminister Urmas Paeti Vilniuses toimunud NATO välisministrite mitteametlikust kohtumisest Läti ja Leedu kolleegide ja Leedu presidendi Valdas Adamkusega.

Saryusz-Wolski, Jacek. Euroopa üksmeel saab sündida vaid ühistest väärtustest. // Maaailma Vaade (2007) nr. 2, lk. 4-6.

MÄRKUS: Euroopa Parlamendi väliskomisjoni esimees räägib europarlamendi välispoliitilistest põhimõtetest, Euroopa energiapoliitikast ja suurriiklikest huvidest, uute liikmesriikide mõjuvõimu kasvust. Lisa: Jacek Saryusz-Wolski: Eestil on õigus tegeleda 4 aastat valitsenud natsistliku ja 48 aastat kestnud Nõukogude terroriga omaenda äranägemise järgi : EP väliskomisjoni esimehe avaldus 7. mail 2007. aastal.

Solana, Javier. Euroopa armee hakkab koosnema 60 000 sõdurist. // Põhjarannik (2000) 14. juuli, lk. 5.

MÄRKUS: Euroopa sõjaväeliste üksuste ülesehitamisest ja nende vahekorrast NATO-ga.

Solana, Javier. Euroopa tee julgeolekuni. // Postimees (2003) 12. detsember, lk. 14.

MÄRKUS: Euroopa Liidu julgeolekustrateegiast.

Solana, Javier. Golos jevrodialoga / interv. Olga Golovanova. // Molodjozh Estonii (2007) 6. veebruar, lk. 12.

MÄRKUS: Euroopa Liidu ühise välis- ja julgeolekupoliitika juht Javier Solana vastab küsimustele Euroopa Liidu ja Venemaa suhetest, edasistest poliitilise dialoogi võimalustest.

Solana, Javier. Javier Solana: Euroopa peab tugevdama oma sõjalist võimsust / interv. Urmet Kook. // Eesti Päevaleht : Riigi Kaitse (2005) 22. juuni, lk. 2-3.

MÄRKUS: Euroopa Liidu ühtse välispoliitika juht Euroopa Liitu ohustavatest teguritest, USA-Euroopa suhetest, NATO ning EL-i dubleerivast sõjalisest tegevusest, Prantsusmaa ja Hollandi Euroopa Liidu põhiseaduse referendumite hääletamise mõjust EL-i välis- ning julgeolekupoliitikale, Iraagi küsimusest, Ukraina ja Türgi võimalikust liitumisest Euroopa Liiduga, Eesti EL-i sõjalises tegevuses osalemise vajadusest.

Solana, Javier. Laienenud EL ei tohi end lõdvaks lasta. // Postimees (2004) 3. mai, lk. 10.

MÄRKUS: EL-i ühise välis- ja julgeolekupoliitika esindaja EL-i poliitikast.

Solana, Javier. Reflections on a year in office. In: Kasekamp, A. (ed.). *Organizing Europe's place in world affairs: the European Union's common foreign and security policy*. Tartu : Tartu Ülikool, 2001, pp 110-120. Kohaviit: PE A/1728; 3 [3].

Soone, Sander. Kas edu on juba edu või veel mitte?. // Välisministeeriumi aastaraamat 2008/2009. Tallinn, 2009, lk. 23-27.

MÄRKUS: Euroopa Liidu ühise välis- ja julgeolekupoliitika olemusest ja saavutustest.

Subrenat, Jean-Jacques. The CFSP perspective. In: Kasekamp, A. (ed.). *Organizing Europe's place in world affairs: the European Union's common foreign and security policy*. Tartu : Tartu Ülikool, 2001, lk. 10-15. Kohaviit: PE A/1728; 3 [3].

Tael, Kaja. Tähelepanu, valmis olla...start, Euroopa Liit!. // Välisministeeriumi aastaraamat 2007. Tallinn, 2008, lk. 45-48.

MÄRKUS: Eesti osalemisest Euroopa Liidu ühises julgeoleku- ja kaitsepoliitikas.

Vahtoranta, Tapani. Soome räägib Moskvaga rohkem ELi abita / interv. Erkki Bahovski. // Postimees (2006) 1. veebruar, lk. 10.

MÄRKUS: Vt. ka Postimees : na russkom jazõke 2. veebruar. lk. 8. Soome välispoliitika instituudi juhataja selgitab, millisena näeb Soome Euroopa Liidu välis- ja julgeolekupoliitikat, kui tähtsad olid välispoliitika- ja julgeolekuküsimused Soome presidendivalimiste väitlustes ning kas president Tarja Haloneni poliitikas on oodata muutusi.

Veebel, Viljar. Conditionality and dependence as key elements in simultaneous democratization and crises prevention. // The Estonian foreign policy yearbook 2004. Tallinn, 2004, lk. 63-84.

MÄRKUS: Euroopa Liidu julgeolekupoliitika põhimõtted, Moldova, Makedoonia, Gruusia ja Eesti võrdlev analüüs. Tabelid.

Vosman, Hendrik. Euroopa avalikkus tervitas uusi tippjuhte skeptiliselt. // Postimees (2009) 21. november, lk. 15.

MÄRKUS: Euroopa Liidu esimeseks presidendiks sai Herman Van Rompuy ning välis- ja julgeolekupoliitika esindajaks Catherine Ashton, meedia suhtub neisse kriitiliselt.

Vosman, Hendrik. Euroopa otsis superstaari, kuid läks, nagu ikka. // Postimees (2009) 21. november, lk. 3.

MÄRKUS: Euroopa Liidu presidendiks valiti Herman Van Rompuy ja välispoliitika juhiks Catherine Ashton.

Võrguväljaandeid ja internetiallikaid

FORNET - a European Foreign Policy Research Network

<http://www.fornet.info/>

Aggestam, L. (et al.). (2008). *Institutional competences in the EU external action: actors and boundaries in CFSP/ESDLK*. SIEPS report No. 6-7, May.

http://www.sieps.se/publ/rapporter/2008/bilagor%202008/2008_06-07.2.pdf

Barroso-García, X. (2007). *Effective multilateralism and the EU as a military power: the worldview of Javier Solana*. EUI Working Papers : RSCAS No. 8.

http://cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814/6750/1/RSCAS_2007_08.pdf

Blanck, K. (2004). *Flexible integration in the common foreign and security policy*. EI Working Papers No 61, December.

<http://fgr.wu-wien.ac.at/institut/ef/wp/wp61.pdf>

Cameron, F., Primatarova, A. (2003). *Enlargement, CFSP and the Convention: the role of the accession states*. EPIN Working Papers No.5, June.

<http://sholk.ceps.be/free/1035.pdf>

Cardwell, LK. J. (2008). *The Lisbon Treaty: institutional issues for CFSLK*. Federal Trust.

http://www.fedtrust.co.uk/uploads/News_May08.pdf

Deitelhoff, N. (2008). *Deliberating CFSP: European foreign policy and the International Criminal Court*. RECON Online Working Paper No. 10, July 2008.

http://www.reconproject.eu/main.php/RECON_wp_0810.pdf?fileitem=5456226

Donnelly, B., Haseler, S. (2006). *Decision-making in European external policy*. Federal Trust.

<http://www.fedtrust.co.uk/admin/uploads/External.pdf>

Duke, S. (2006). *The Commission and the CFSLK*. European Institute of Public Administration, Working Paper No.1.

http://www.eipa.eu/files/repository/product/20070815141210_CFSP_0601e.pdf

European Union Institute for Security Studies. (2002). *Bigger EU, wider CFSP, stronger ESDP? The view from Central Europe*. Occasional Paper No.34, April.

<http://www.iss.europa.eu/uploads/media/occ34.pdf>

European Union Institute for Security Studies. (2002). *What model for CFSP?*. Chaillot Papers No.55, October.

<http://aei.pitt.edu/517/01/chai55e.pdf>

European Union Institute for Security Studies. (2003). *Partners and neighbours: a CFSP for a wider Europe*. Chaillot Papers No.64, September.
<http://aei.pitt.edu/1605/01/chai64e.pdf>

European Union Institute for Security Studies. (2003). *Three pillars for CFSLK*.
<http://www.iss-eu.org/new/analysis/analy061e.html>

European Union Institute for Security Studies. (2007). *Pioneering foreign policy: the EU special representatives*. Chaillot Papers No.106, October.
<http://www.iss.europa.eu/uploads/media/chai106.pdf>

Federal Trust. (2009). *A more coherent and effective European foreign policy?*
http://www.fedtrust.co.uk/admin/uploads/EU_Foreign_Policy_Report.pdf

Juncos, A. E, Pomorska, K. (2006). *Learning the ropes and embracing the rules: CFSP institutions as arenas for learning and strategic socialisation*. Obs Working Paper No 70, July.
http://selene.uab.es/_cs_iuee/english/obs/m_working.html

Miller, V. (November 2009). *The Lisbon Treaty: choosing a High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy*.
<http://www.parliament.uk/commons/lib/research/briefings/snias-05223.pdf>

Mäliksoo, M. (2007). *Euroopa Liidu uus julgeolekustrateegia ja Eesti: valik poliitikasoovitusi*. Rahvusvaheline kaitseuuringute Keskus.
http://www.icds.ee/fileadmin/failid/ELi_uus_julgeolekustrateegia.pdf

Nickel, D. , Quille, G. (2007). *In the shadow of the constitution: common foreign and security policy/European security and defence policy adapting to a changing external environment*. Jean Monnet Working Papers No 2.
<http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/07/070201.pdf>

Penksa , S. E. (2006). *Policing Bosnia and Herzegovina 2003-05: issues of mandates and management in ESDP missions*. CEPS Working Document No.255, December.
http://sholk.ceps.be/downfree.php?item_id=1421

Sjursen, H. (2003). *Understanding the common foreign and security policy: analytical building blocs*. Arena Working Papers No.9.
http://www.arena.uio.no/publications/wp_03_9_sjursen.pdf

Sjursen, H. (2004). *Towards a post-national foreign and security policy?* Arena Working Papers No.12.
http://www.arena.uio.no/publications/wp04_12.pdf

Sjursen, H. (2007). *'Doing good' in the world? Reconsidering the basis of the research agenda on the EU's foreign and security policy*. RECON Online Working Paper No. 9, September.

http://www.reconproject.eu/main.php/RECON_wp_0709.pdf?fileitem=4866323

Sjursen, H., Smith, K. E. (2001). Justifying EU foreign policy: the logics underpinning EU enlargement. Norwegian Research Council.

http://www.arena.uio.no/publications/wp01_1.htm

Stie, A. E. (2008). *Decision-making void of democratic qualities? An evaluation of the EU's foreign and security policy*. RECON Online Working Paper No. 20, December 2008.

http://www.reconproject.eu/main.php/RECON_wp_0820.pdf?fileitem=16662570

Zehetner, T. (2006). *Flexibility for CSFP/ESDP: squaring the circles of unity and diversity*. UACES European Studies On-line Essays No.7.

<http://www.uaces.org/E53Zehetner.pdf>

Wallace, W. (2006). *Europe's elusive common foreign policy*. UACES News No.47, March.

<http://www.uaces.org/pdf/newsletter/n47.pdf>

Valik dokumente ja viiteid Euroopa Liidu Nõukogu leheküljel

Turvaline Euroopa paremas maailmas: Euroopa julgeolekustrateegia. Vastu võetud Euroopa Ülemkogul 12.12.2003

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIET.pdf>

Strateegia rakendamise aruanne 11.12.2008

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/ET/reports/104643.pdf

Eesistujariigi aruanded EJKP kohta

<http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=700&lang=ET>

ÜVJP seisukohad

<http://consilium.europa.eu/App/newsroom/loadbook.aspx?BID=73&LANG=13&cmsid=257>

Rahvusvaheliste lepingute andmebaas (sisaldab mh ÜVJP ja EJKP rames sõlmitud lepinguid)

<http://consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=252&lang=ET>

Euroopa Liidu Nõukogu avalehekülg

<http://consilium.europa.eu/>

ÜVJP ja EJKP rakendusaktid andmebaasis SCADPlus

http://europa.eu/legislation_summaries/foreign_and_security_policy/cfsp_and_esdp_implementation/index_en.htm